

MOLDOVAN GERGELY HALÁLÁRA

Pár héttel Jancsó Benedek halála után egy oláh embert temették el Kolozsvárit. Sírját magyarok állották körül, koporsója felett az erdélyi magyar irodalmi társaság szónoka mondott búcsúbeszédet.

Magyarországon ma már alig lesz, aki tudná, hogy ki volt Moldován Gergely. Múltban és jelenben osztozott Jancsó Benedek sorsában: mi, akik ismertük őt, tudtuk, hogy komoly, hazafias oláh, nem a Serbánok és Burdia Szilárdok ma renegát, holnap magyarfaló fajtajából, hanem egy román nemzetiségű magyar, akit vezet az a meggyőződés, hogy magyar és román, itt élve Európa e sarkában, közösen fenyegető veszedelem és közösen fennálló érdekek folytán, egymásra van utalva és üdvösségét az erdélyi románság magyar hazafiságában, a regáti román a magyar állam iránti lojális magatartásában s a magyar nép megértő nemzetiségi politikában kell, hogy keresse.

Kíméletlen, de igazságos volt ítéletében Moldován Gergely, magyarral és románnal szemben egyaránt. Vátesz volt, talán még inkább, mint Jancsó Benedek. A múlt század kilencvenes éveiben írt egy halom ma csodálatosan ható, jövőbe látó politikai füzetet, amelyeket — mint Jancsó Benedek könyveit — senki sem olvasott el. Előttem van a szerzőtől egy akkori kolozsvári egyetemi tanárnak dedikált füzete: felvágatlanul. E füzetek régen elkallódtak, ma már antikváriusnál sem kaphatók, nem is kellene senkinek s július 15-én Moldován Gergelyt is eltemették a kolozsvári házsongárdi temetőbe.

MOLDOVAN GERGELY OLÁH EMBER VOLT, nyolcvanhat évvel ezelőtt született Marosújvártt. Jogot végzett s azután újságíró lett Kolozsvártt. 1876-ban kinevezték Tordaaranyos megye tanfelügyelőjévé. Abban az időben népe szépirodalmával foglalkozott, kiadott román népdalokat, balladákat és közmondásokat, csinált román költészeti antológiát. 1886-ban a kolozsvári egyetemre a román nyelv és irodalom tanárává nevezték ki s ekkor írta két nagyobb ethnográfiai művét: egyiket Alsófehér vármegye román népéről, másikat a magyarországi románságról, az „Osztrák-Magyar Monarchia“ című vállalatba. Írt magyarul három szindarabot is és mindezért tagja lett a Petőfi Társaságnak és az Erdélyi Irodalmi Társaságnak. Az utóbbinak elnöki emelvényén ott ült mint tiszteleti tag az impérium változása után is.

De Moldován Gergely jelentősége non ebben a pár kötetnyi szépirodalmi gyűjteményben vagy három rossz színművében van; nem is egyetemi tanári működéséhez fűződik, hanem ahhoz a néhány politikai

füzetéhez, amelyet a múlt század kilencvenes éveinek elején, a memorandum-per idejében írt.

Én azt hiszem, hogy Jancsó Benedeknek is e füzetek adták meg az impulzust munkájához, ezek nyitották fel szemét, hogy a román kérdéssel és a magyar nemzetiségi politikával foglalkozzék.

Ugyanarról a kérdésről ugyanazzal a céllal írtak mind a ketten: hogy saját nemzetük elé tárják politikájuk végzetes tévedéseit. Az egyik író magyar volt, a másik román; Jancsó figyelmes, komoly, nyugodt és megértő; Moldován szenvedélyes, nyers, sokszor durva; tanárember volt mind a kettő. Jancsó elsősorban historikus s azután éles tollú zsnaliszta, Moldován Gergely lobogó pamfletista. Mindketten a maguk fajtájának bűneit ismerték meg erősebben és ostromozták súlyosabban. Mindkettő megmutatta az eljövendő veszedelmet, de mi egyikre sem hallgattunk. Egy hónapon belül halt meg mindkettő: Budapesten a hontalanná lett székely, Jancsó; Kolozsvárit a saját társadalmából kiközösített román, Moldován Gergely.

Moldován Gergely néhány füzetéből a román nemzetiségi kérdés egész komplexuma összeállítható: a románság és magyarság viszonya, a dákorománizmus eredete és lényege, a román nemzetiségi törekvések és irredentizmus céljai és a magyar nemzetiségi politika hibái és útjai; összeállíthatók a múltnak azok a politikai és társadalmi alapjai, amelyek Csonka-Magyarországot és Nagy-Románia létrejöttét okozták.

MOLDOVÁN GERGELY JÓ OLÁH EMBER és jó magyar hazafi volt s mégis nemzetiségi politikája azon a lapidáris kijelentésen nyugszik: „Ali románok nem szeretjük és nem szerettük soha a magyart!”

„Olyan reális valóság ez, amit sem elmagyarázni, sem elpalástolni nem lehet.

A mi fülünkben ez a szó 'ungur' sajátosan hangzik. Jelentése: nem véred, nem vallásod, nem jóakaród; olyan valami, aminek szelleméből semmit sem szabad átvenni; ellentéted erkölcsben, hitben, gondolkozásban. Az 'ungur' szóból a román fül kiérzi a fenyegetést, a bajt; hallatára szívébe nyilai az átélt szenvedés, sok századnak a szenvedése, keserősége és fájdalma folyik össze e szóba. A szenvedés majdnem ezer esztendőn át tartott: lehet képzelni, milyen hosszú a számla, mennyi minden lehet felírva, mennyi könny áztathatta a papírt! Alit tudtuk mi, hogy a jobbágyrendszer nem magyar találmány? európai látkörünk nem volt. Minket csak a magunk szenvedése érdekelt, mi csak a magunk földesurait láttuk év év után, század század után.

Mi nem néztük a földesúr nemzetiségét: voltak román, szász, magyar, német, tót, székely földesuraink: mi összes szenvedéseinket az 'ungur' számlájára írtuk fel, mert a nemesség magyar volt.

Vallásunk túrt volt, templomaink fabódék, papjaink földet túró jobbágyok, a földesurak játékszerei.

Ali alsóbbrendű tökéletlen lények voltunk, akik a jobbágyrendszer igája alatt szaporodtunk, mint a barom ... Vérből és húsból voltunk alkotva, erkölcsünk elfajultak, bosszúállók, 'imné mintyék' lettünk, élvezet volt a bosszú feyveréhez nyúlni azok ellen, akik parancsolóink voltak s nem bántak velünk szeretettel.

Ilyen csordultig megtelt pohárral, ilyen romlott erkölcsökkel számoltunk le mi a magyarral 1848-ban.“

Ilyen volt, Moldován Gergely szerint, a románság negyvennyolcadiki állásfoglalásának az alapja s ez volt a Bécsbe és a császárhoz vetett bizalomnak is.

De az Avram Jancuk kegyetlensége nem tette tönkre a magyar Erdélyt s a császár kegyelme sem segítette meg a románokat. Az abszolutizmus csak arra tanította meg, hogy még jobban gyűlölje a magyart s alkotmányát rongynak tekintse. S ezen nem segített hatvanhét és hatvannyolc sem, mert — Moldován Gergely szerint — a magyarok az új államszervezetet nem úgy alkották meg, ahogy a múlt tanulságai diktálták. A kiegyezés nem vonta le a független Magyarország minden konzekvenciáját, a nemzetiségek nem találták magukat egy független és önálló állam minden erejével és tekintélyével szemben, a nemzetiségi törvény pedig egy hibrid alkotás volt, amely sem az egységes nemzeti állam követelményének, sem a nemzetiségek kívánságainak nem felelt meg. A végén pedig a törvényt nem hajtották végre, a nemzetiségi kérdés terén anarchia állt be s a románsággal senki sem törődött.

„Szidni mindenki szidott, kormány, törvényhozás, korona, sajtó, — aztán napirendre tértek s mi tovább folytattuk utunkat. Még az ujját sem emelte senki, hogy más irányba terelődjünk. A kormánynak sohasem volt nemzetiségi politikája. Nem a mi hibánk, hogy abban az államban, amelyben annyi a nemzetiség, nincs nemzetiségi politika. A kormány véka alá akarta rejteni a nemzetiségeket, csakhogy nem volt hozzá elég nagy vékája, most hiába ül a véka tetején: vékástól felemelik. Különösen ignorált minket, románokat, pedig mi fészkelődünk legjobban, különösen minket kicsinyeit le, pedig mi voltunk a legerősebbek, minket tartott a legártatlanabbaknak, pedig mi voltunk a legveszedelmesebbek, mert külön tagot követeltünk a nemzet testéből...

Új korszaknak egyetlen meleg sugara sem csillámlott át, amely arra mutatott volna, hogy a jobbagyságból felszabadított nép az új állami szervezetben a törvény korlátain belül, az alkotmányos élet talaján társnak ismertetik el. Látott egy népet, amely uralkodik, a magyart, s látott a maga személyében egy népet, amelyet arisztokratikus göggel és fogásokkal kormányoznak, ridegen, a törvény betűi szerint, sokszor azok ellenére is, de minden szeretet nélkül/”

Hogy írhatta volna le mindezt Moldován Gergely, a hú magyar állampolgár, ha nem tudta, nem érezte volna, hogy mindez így van. Az eredmény pedig az lett, hogy a román nép körülzött.

„S így lett jó barátunk mindenki, aki a magyarnak ellensége, így szeretünk meg mindenkit, aki a magyart gyűlölte; így hullottunk a román állam anarchistaiknak ölébe, sőt így teremtettük meg a román állam hangulatát a magyar állam ellen. Helytelenül cselekedtünk, de indokolni tudjuk.

Minket senki sem tanított meg, hogy szeressük a magyar alkotmányt, bennünk pedig nem volt meg a hajlam, hogy azt önkénytelenséggel megszeressük. A magyar kormány, a társadalom, a hatóságok ridegen nyújtották felénk az alkotmány szabadalmaikat s azokat, ha rólunk volt szó, néhol felhántták, néhol megcsönkítették — melegséget, tiszta szeretetet nem tapasztaltunk soha.

Idáig jutottunk! Mivé tették, hová sodortak a körülmények? Mit csinált belőlünk a lenézés, a szeretetlenség, a rossz bánásmód, a mi hibánk, rossz hajlamunk és a nemzetiségi politika teljes hiánya?

Tudattá emelte bennünk a gondolatot, hogy a magyar a legnagyobb ellenségünk: a múltban erőszakoskodó urunk, a jelenben eltiprók és a jövőben akadályunk aspirációink útjában.“

Rosszul esett ez nekünk akkor nagyon, hogy leírta ezt valaki, ha tudtuk is, hogy mindez hüperbola; mert á mi meggyőződésünk az volt, hogy a nemzetiségekkel rendben van a dolog, mi az „oláhval“ nem erőszakoskodunk, jól bánunk, toleránsak vagyunk vele. Pedig éppen az mutatta, hogy nem voltunk azok, hogy toleranciáról beszéltünk. De sehol sincs oly többségi nép, amelyik jogának ne tartotta volna,

hogy egységes nemzeti állam megalkotására ne törekedhessék, — hogy hogyan és milyen eszközzel, az mindegy. A mai Romániában nincs államférfiú, törvényhozó és sajtóorgánium, aki ne állítsa és ne legyen meggyőződéve, hogy a román a világ legtoleránsabb népe: de a román államot „egységes nemzeti államnak“ kvalifikálja az alkotmány első paragrafusa s a kettőnek, toleranciának és nemzeti államnak eredménye elnyomó kisebbségi politika, földreform, kultúrzóna és telepítés.

A VILÁGHÁBORÚ ELŐTTI ROMÁN POLITIKAI TÖREKVÉSEK ugyanabból a forrásból fakadva, két irányba haladtak: egyfelől közjogiak voltak, jogegyenlőséget s később autonómiát követeltek a magyar állam keretén belül: ez volt a magyarországi románok nyílt „nemzetiségi küzdelme“; másfelől volt a regáti románok irredentizmus, amelynek célja a románlakta magyar vidékek elszakítása és a román királysággal való egyesítése volt. Mindkét törekvés még a „Supplex Libellus Valachorum“ idejéből eredt s mindkettőre a maga teljes meztelenségében Moldován Gergely mutatott rá először.

A román népnek Sinkai György—Major Péter-féle dákorumán eredetéről szóló tan kezdetben csak a román nép hiúságát szolgáló történelmi hazugság, de nem volt egyúttal egy politikai célt szolgáló eszköz is. Nem is lehetett az addig, míg a hatvanas években létre nem jött az egységes román állam s a nyolcvanasok elején a román királyság, ami dicsfényvel vette körül a román nemzeti eszmét s amelynek nyomában fel nem támadt az összes románság egységesítésének gondolata, aminek alapja a tizenkilencedik század derekán egyéb természetesen nem lehetett, mint a század „uralkodó eszméje“, a nemzetiségi eszme, a románság dákorumán eredete. Amint megalakult az egyesített román fejedelemség, a „Supplex Libellus“ és az erdélyi román krónikások ködös dákorumán gondolata a szintén erdélyi származású Papiu Ilarion beteges agyában egy pozitív román politika axiómjává lett. Azt a memorandumot, amelyet Papiu, Cuza fejedelem minisztere 1860-ban adott át uralkodójának, teljes szövegében közölte Moldován „Politikai szédelgés“ című kötetében egy évvel a memorandum-per lefolyása előtt. Ekkor tudtuk meg, hogy honnan ered és mit tesz valóban a szó: „dákorumán“ s miért szídjuk mi a „dákorumán vezéreket“.

„Valamint a németek, szlávok és magyarok“, Irta Papiu, „hasonlóképpen a románok is bírnak ideállal. A román ideál: az összes románoknak egy politikai testben való egyesülése, azaz Dákorumánra. Ha németek és magyarnak szabad a Fekete-tengerig egy Németország és egy Magyarország gondolatát hozni forgalomba, miért ne volna szabad a románnak is arany álmára és annak megvalósítására gondolni?“

A román tartományok összevéve: Románia-Moldova (Besszarábiával és Bukovinával) és Erdély (Bánáttal, Biharral és Mármrossal a Tiszáig) 5720 négyzetmérföld területtel bírnak.

Nemzetiségi tekintetben a román állam egyike volna a leghomogénebb államoknak Európában. Lakói mind románok, kompakt tömegekben: mindenik egy nyelvet beszél dialektus nélkül. Erdély egymillió románt számol, kik között szétszórva él 200.000 szász és német és 500.000 magyar és székely. Igaz, hogy a magyarok és szászok értelmesebbek és vagyonosabbak, de a románok elnyelik őket számukkal. Stratégiai szempontból alig volna állam Európában kedvezőbb helyzetben.

Erdély Kárpátjai egész Románia védelmezői volnának. A magas Erdély Dácia közepén van, mint egy erős és fontos erődítmény. Uralja a Bánát és Bihar térségeit; uralja Moldva hegyeit és Oláhország mély síkságát.

Aki ura Erdélynek, ennek a stratégiai központnak, úr egészen a Tiszáig és a Fekete-tengerig. Aki ura Erdélynek, ura a román tartományoknak.

A fejedelemségeknek Erdély nélkül nincs Jövőjük Európában. Erdély egyesülése a fejedelemségekkel megmentené ezeket a haláltól: létesítené a román államrendszert és megverné Románia örök életének alapjait.

Egy ilyen állam alakítására úgy történelmi, mint nemzeti jogunk sokkal hatalmasabb, mint a magyaroké; egy ilyen állam inkább megfelelné Európa érdekeinek, mint a magyarok történelmi Magyarországa, összctéve magyarokból, horvátokból, szerbekből, tótokból, románokból és más népekből¹

Ezek után Papiu megmagyarázza fejedelmének, hogy mi volna a teendő bel- és külpolitikában — a magyarok legközelebbi forradalma esetében, amelyet a hatvanas években vár — s memorandumát ezekkel a szavakkal fejezi be: „Oh románok hercege és ura! Segítsen meg téged a román nemzet géniusza s légy szerencsés végrehajtója a legnagyobb fejedelem tervének, kit valaha Traján Dáciája bírt.“

A románok pár év múlva elkergették legnagyobb fejedelmüket s Cuzának nem nyílt alkalmá, hogy megvalósítsa Dákoromániát, de a románság politikájának Papiu gondolata maradt fundamentuma. A királyság kikiáltása után ez volt a váltakozó, hol kormányra, hol ellenzékbe került liberális és konzervatív pártok nyílt vagy titkos pogrammjá; ezért lelkesült az ifjúság, ezt tűzte ki céljául a Liga Culturala s Erdély „visszafoglalását“ hirdette Romániában mindenki, bukott minisztertől kezdve éretlen gimnazistáig.

Ezt tudtuk mi meg Moldován Gergely „Nyílt leveleiből Urechea Lászlóhoz“ és „Politikai szédelgés“ című füzetéből.

Az erdélyi románok nyíltan bevallott politikája természetesen nem terjedhetett idáig. De valóban sérelmi politikájuk csak a külső máz volt, amit a magyar büntető törvénykönyvtől való félelmük kent irredentizmusukra.

„A gyengébbek kedvéért alkottunk magunknak nemzeti programot“, írta Moldován Gergely. „Szegény program! Abba csak nem írhattuk ki, hogy nekünk Erdély kell a Tiszáig, mert ez forradalmi tény volna, Európa pedig nem szereti a programokban a forradalmakat; eredményeit azonban szívesen szankcionálja. De különben is ez a program nem a mienk, ezt a pontot a román állam elemei, a Liga vette fel titkos programm jába. A mi feladatunk csak a támogatás, oly magatartással és intézkedésekkel, amelyekkel a magyar alkotmányosságot megdönthetjük. Beiktattunk hát abba a programmba egyebeket, vigyázza, hogy nehogy olyan valami legyen benne, amit esetleg a magyar meg is adhatna.

Legfőbb követelésünk a magyar állam kettészakítása Erdély autonómiája útján. Beszélünk federatív magyar államról is. De ki lelkesül ezekért? Kinek kell Erdély autonómiája, a federatív magyar állam? Nekünk kellene talán ideig-letesen, míg megbontanók a magyar alkotmányt, azután abban rágódnánk tovább, míg átrágnók magunkat a Kárpátokon át a román államba. Az egész program egy fikció, csak arra váló, hogy Romániával való érintkezésünket fedezzük s takargassuk forradalmi tendenciáinkat.“

Jogegyenlőség és autonómia hirdetése, olműtzi felségfolyamodvány és balázsfalvi program mind csak ezt takarta, míg végre — mint most Lupaş, a kolozsvári egyetem történetnára megírta —a tizenkilencedik századbéli erdélyi román nemzetiségi politika irrealisztikus, hazug törekvései az irredenta dákorománizmus 1918-i unió igazságában valósultak meg.

MI A ROMÁNSÁGNAK két, egymással parallel haladó politikájának csak egyikét, a hazai románságnak állambontó törekvéseit ismertük, úgy ahogy. Külpolitikai kérdésekkel nem foglalkoztunk, még akkor sem, ha azok hazánk ellen irányultak; az osztrák-magyar diplomáciának fontosabb volt minden, mint a bukaresti bujtotgatás. Erdélyben senki sem tudta, hogy mi történik a szomszédban.

A hetvenes és nyolcvanas évek román passzivitása után, a fel-támadt román irodalmi renaissance és a Liga Culturala hatalmas izgatása nyomában a magyarországi románság is megmozdult. A kilenc-venes évekkel beálltak Magyarországon a sajtó- és az izgatást perek, betetözve a replika és memorandum-perrel; ezeknek nyomába jöttek a vármegyék feliratai, követelve a nemzetiségi törvény eltörlését, a büntetőtörvény módosítását, előleges sajtócenzúrát; azután jöttek a békülékenység évei, a román passzivitás felhagyása, a paktálások és a világháború: az árulások, a kultúrzóna. Ez volt ötven év magyar nemzetiségi politikája. Azaz, Moldován Gergelyvel szólva: „A baj az volt, hogy a magyar nemzetnek nemzetiségi politikája nem volt soha.“

Míg Magyarországon e minden kormányváltozással változó politikátlanúság uralkodott, addig Romániában nyíltan hirdették az irredentizmust. Az erdélyi románság már csinálta a memorandumot, mikor Urechea a magyar határ mellett, Predeálon, úgyhogy a hang áthallatszhatott Brassóba, mesét mondott a román ifjúságnak: „Volt egyszer egy császár, Traján, akinek három fia volt. Mielőtt a három fiú világgá ment volna, az apa átadott nekik három keszkenőt: az egyiknek vereset — Románia —, a másiknak sárgát — Bukovina —, a harmadiknak kéket — Erdély —, kiszakítva a hármat egy egészből s azt mondá nekik: „Amikor ezt a három keszkenőt ismét egy rüdon fogjátok egyesíteni, az én birodalmam a tietek leszen/ Rajta, ifjak, kiáltotta, alkossátok meg e birodalmat!“¹

„POLITIKAI SZÉDELGÉS“ című füzetében Moldován Gergely még azt írta volt, hogy a magyarországi románság három pártra van oszolva: egyszer azok, akik feltétlenül, utógondolat nélkül a magyar alkotmány alapján állanak; azután azok a „mérsékelt passzívak“, akik a román sérelmeket alkotmányos úton óhajtják orvosolni s akik regátbeli támogatásra, a Liga segítségére nem reflektálnak s végül a „féktelen passzívak“, akik a román problémát külső befolyás igénybevételével, esetleg fegyverrel akarják megoldani. A feltétlen alkotmányos párt, amennyire én emlékszem, egyedül Moldován Gergelyből állt. Mérsékelték voltak egypáran Mocsonyi Sándor elnökletével; „féktelen“ volt a túlnyomó többség, a memorandisták, Ratiu vezetése alatt.

Egy év múlva azonban egy másik politikai röpiratában bevallotta Moldován Gergely, hogy a dolog végül sem így van.

„Mi jóban és rosszban egyek vagyunk. Olyanok vagyunk, mint a juhnyáj. A nép követője annak a politikának, amelyet intelligenciája megteremt, külön politikát nem csinál, nem üz. Bár azzal hitegetjük magunkat, hogy volnának közöttünk ‚mérsékelt‘ elemek, mi ezeknek

¹ A román zászló színe: vörös-sárga-kék.

a mérsékeltisével, bátorságával és nyílt fellépésével sehol sem találkoztunk ... Egymás között civődünk, kíméletlenül gázolunk egymás becsületében: a tribunista gyűlöli Román Miront, Cozma Parthen becsuklja ellenfeleit; a bánáti dühöng Szeben ellen, de a magyarral szemben mindnyájan egyetértünk... Mindnyájan egyet kiáltunk: Inkább az orosz, mint a magyar! Ma már mind egy hajóban úszunk, vagy együtt kötünk ki az óhajtott révben, vagy együtt pusztulunk el. Az első ágyúlövés határainkon együtt fog minket találni. Mi a múlt bosszújával a jövőben élünk.“

E szolidaritás nemcsak a magyarországi románok között volt meg, hanem hozzájuk kapcsolódtak a királyságbeliek is: erdélyi, regáti románok egyetlen célja, egy politikája van: a román királyság határainak kitolása a magyar Tiszáig. „A gyermeknek a bölcsőben erről mesélnek; az ifjú ezért fut, fárad; a hajadon erről ábrándozik. Oly ideál ez, amelyért milliók lelkesednek, milliók szíve egyesül egy dobbanásban.“

S ebben a politikában nem lehet csalódní, ez a politika biztos úton jár:

„Ami ma lehetetlennek látszik, az holnap lehetségessé válik s holnapután megvalósul.

Mi veszteni mit sem veszthetünk; egy Magyarországra nézve szerencsétlen háború esetén mindent nyerhetünk, — ideálunk megtestesülését. Mi az egy összeülő európai kongresszusnak, ha a háború után egy darabka földet ide vagy oda dob? Európa bölcsői azt fogják mondani: Adjuk oda Erdélyt a Tiszáig a román államnak, hogy biztósítsuk az európai békét. Nem sokat fognak azzal bajlódni, hogy egy nemzet testéből kivágnak egy darab eleven húst, mely örökre fájni fog; a diplomaták nem érzékenyek, a nemzetek fájdalma nem érinti őket.

A diplomaták majdan előveszik a Liga által terjesztett röpiratokat s azokból fogják mutatni a román állam jogát a magyar részekhez és a magyar nemzet államalkotási és kormányzási képtelenségét. Ha pedig legyőzetünk, — semmit sem fogunk veszteni. Európa minket, a legyőzötteket megvédelmez a magyarok dühe ellen. Ez a mi hitünk, a mi álláspontunk.

Vagy azt hiszik, hogy I. Károly király és tanácsosai a román nemzetet a hármass szövetség számára biztosítani fogják? Miért van a mi szomszédunkban az orosz, miért van nekünk ideálunk s miért van a világon muszka politika és cselszövény? Koronájával játszik az a román államfő, aki a román nemzetet nem vezeti ideálja felé.

Ezt hirdeti a román államban mindenki. Semlegesek leszünk minden irányban, de ha a magyart fegyverben látjuk, a mi ágyúink mindenesetre a magyaroknak, esküdt ellenségeinknek lesznek szegezve. Nem lehetünk ellensége franciá nővérünknek, sem orosz barátunknak, akivel közösen döntöttük meg keleten a félholdat.

Ezzel az ideállal a magyarnak előbb-utóbb számolni kell...

Ha elbukik, mi mindent megnyertünk!“

A ROMÁN KÉRDÉS egy területén tévedett súlyosan Moldován Gergely, azon, ahol a baj orvoslásáról szól.

Moldován Gergely, az oláh, teljesen meghódolt a tizenkilencedik század uralkodó gondolata, az „egységes nemzeti állam“ előtt. 1896-ban kiadott munkájában, amelyet „A magyar nemzeti állam nemzetiségi feladatairól“ írt, apodiktikusan jelentette ki, hogy „Magyarország magyar tulajdon“ és „a nemzetiségi kérdés megoldása első sorban a magyar nemzeti állam kiépítésétől függ“. Egy államban, amelyben a lakosság 45 és fél százaléka nemzetiségi volt!

De az, hogy a kiindulási alap nem volt örök, nem jelenti, hogy e könyve is ne volna tele nagy és keserű igazságokkal és okos tanácsokkal. Elfogódottan forgatom a könyv előttem fekvő példányát: Jancsó Benedek tulajdona volt s lapjai tele vannak az ő megjegyzéseivel: „igaz“, „helyes“, „érdekes!“ Bizonyítják, hogy mennyire át voltunk akkor hatva egy olyan gondolattól, amelyen a nemzetiségi kérdés megoldható nem volt. Viszont ott van néhol a lap szélén Jancsó kezeírásában az is: „nem áll.“

Az egységes nemzeti állam koncepciójának megfelelően, Moldován Gergely felfogása szerint „a nemzetiségi törvényt sohasem kellett volna megalkotni“, mert abban olyan rendelkezések vannak, amiket „az állam szuverénításának megsértése nélkül végrehajtani nem lehetett“. Ugyanaz a gondolat, mint amellyel Bratianu 1919 májusában a kisebbségi szerződés aláírásának megtagadását indokolta. Igaz, hogy mikor Moldován Gergely írt, a szuverénítás tana nem volt odáig fejlődve, ahol van ma s Moldován Gergely nem volt jogász.

Amit Moldován Gergely a belpolitika terén a nemzetiségi kérdés tekintetében reformokul ajánlt: hogy a kiegyezéssel paritást fokozottabb mértékben kell végrehajtani; hogy szükséges a közigazgatás és a közoktatás államosítása, az esküdtszék eltörlése: mindez az akkori napi politika kérdéseit képezte. Abban igaza volt, hogy az osztrák uralom nyomait, az osztrák polgári törvénykönyv érvényét, a sajtórendtartást el kellett volna törölni Erdélyben, hogy Erdély különállásának emlékei eltűnjenek. De ma már nagyon jól tudjuk, hogy micsoda csapást jelent az erdélyi magyar kisebbségre, hogy sok felekezeti, különösen protestáns iskola került volt magyar uralom alatt állami kezelésbe s lett ennek következtében az impériumváltozás folytán román állami iskolává s tudjuk, hogy mi lett volna az erdélyi magyar közoktatás sorsa, ha az elemi oktatás és a tanítóképzők államosítása megtörtént volna az egész vonalon úgy, amint Moldován Gergely követelte.

E tévedések mellett azonban sok igazságot is mondott Moldován és sok jogosult szemrehányást tett a magyar kormánynak és a magyar társadalomnak egyaránt. Amit külképviseletünk tudatlanságáról és nemtörődömségéről, a székelységnek Romániába való kivándorlásáról, a hatóságoknak a nemzetiségi kérdéssel szemben való tájékozatlanságáról és indolenciájáról írt, az mind nagy igazság marad.

Mindezekből a meglehetősen rendszertelen és rapszódikus gondolatokból, amelyeket Moldován Gergely a nemzetiségi kérdés minden oldalát illetőleg összehordott, végül a következő konklúziót vonta le:

„A magyar állam nemzetiségi viszályait nem az okozta, hogy a magyar talán belelegegyedett a nemzetiségek ügyeibe, hanem az, hogy őket egyáltalában szabadjukra hagyta. A baj éppen az volt, hogy a nemzetnek nemzetiségi Programja sohasem volt. A nemzet minden előleges számítás és tervszerű megfontolás nélkül osztogatta a jogokat, amelyekkel csinájában bánhatott volna.

A nemzet a faji jogok osztogatásában tovább ment, mint kellett volna; ezzel túllőtt a célon s megteremtette a bajt. Mert a nemzet megengedte a fajoknak a külön politikai alakulást s ezáltal szentesítette a nemzettesttől való elszakadhatást és a külön nemzetiség szerint való alakulhatást.

A nemzet nemhogy adósa maradt volna a nemzetiségeknek, de többet

Megmondta Moldován azt is, mit kell, hogy csináljon a magyar állam.

„A nemzetnek nincs más feladata a nemzetiségekkel szemben, mint hogy azokkal szeretettel bánják; velük többet foglalkozzék s a fennálló törvények határai között őket szabadon mozogni engedje.“

Hogy vájjon jogok, autonómia és unió helyett szeretettel beérte volna-e a románság, az éppen azok után, ahogyan Moldován Gergely állította elének a román kérdést, nagyon kétséges megoldásnak látszik.

A KILENCVENES ÉVEKEN TŰL hosszasan elhallgatott Moldován Gergely. 1915 elején azonban újra pennát fogott s „Az orosz kéz Romániában“ címmel vaskos füzetet adott ki. Erről a kérdéstről annyi hivatalos dokumentum és memoár megjelenése után ma már sokkal többet tudunk, mint tudhatott ő akkor, a háború első évében.

A nagy összeomlás után Moldován Gergely nem hagyta el Erdélyt s az új uralom emberei nem bántották a már nyolcvan év felé közeledő öreg urat. Csendesen élte le utolsó éveit az általa annyira szeretett Kolozsvárit s most Jancsó Benedek után a román nemzetiségi kérdésnek ez az utolsó nagy ismerője is a sírba került.

SZÁSZ ZSOMBOR